

KAPITOLA 1

K filozofii trestání (nejen) z pohledu trestního zákoníku

1.1 Úvodem

Pohledy na trest a jeho úlohu ve společnosti se postupně vyvíjely. Původně jediný smysl trestní sankce vycházející z principu „oko za oko, zub za zub“ vyjadřoval odedávna nejdůraznějším způsobem trest smrti. Po staletí byl spolu s dalšími tělesnými tresty masově používán i zneužíván jako nejobvyklejší sankce proti narušitelům zákonů a obyčejových norem soužití v nejrůznějších ekonomických a kulturních společenstvích. Teprve v historicky relativně nedávné době byl co do frekvence svého použití nahrazen tresty spojenými „pouze“ s odnětím svobody.¹ Vězení jako výkon trestu se začalo rozšiřovat od poloviny šestnáctého století, současně s rozvojem renesančního myšlení a změnami postojů k lidskému životu. Vznik trestu odnětí svobody v jeho klasické podobě pak můžeme datovat do období konce osmnáctého století, a zejména pak do století devatenáctého, kdy probíhá hnutí usilující o humanizaci výkonu trestu a prohloubení jeho účinnosti.² Byť je trest odnětí svobody sankcí historicky relativně novou, můžeme-li si dovolit takto označit dobu tří až čtyř století, stal se záhy pilířem moderních trestněprávních sankčních systémů.³ Dominantní pozici v nich zaujímal zhruba až do poloviny dvacátého století, kdy se objevuje nový trend v přístupu k trestu odnětí svobody. Vzrůstající kriminalita a změny jejího

¹ VÁLKOVÁ, H. K otázce trestu smrti z pohledu zahraničních zkušeností. In *Trest smrti jako problém právní, ale i filosofický a morální (sborník příspěvků)*. Praha: Ústav státu a práva, 1990.

² Blíže k tomu např. KALVODOVÁ, V. *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*. Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 10 a násl.; KUCHTA, J., VÁLKOVÁ, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 2. vyd.. Praha: C. H. Beck, 2012; PANÍČEK, F. *Výkon trestu odňatia slobody v minulosti a dnes*. Bratislava: Obzor, 1970; VLČEK, E. *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno: Masarykova univerzita, 1993; MEZNIČEK, J., KALVODOVÁ, V., KUCHTA, J. *Základy penologie*. Brno: Masarykova univerzita, 1995.

³ KALVODOVÁ, V. *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*. Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 244.

charakteru vyvolaly potřebu změn klasických forem její kontroly.⁴ Aktuální se stala otázka účinnosti trestů, zejména trestu odnětí svobody, jenž nesplnil zcela očekávání ve směru individuální a generální prevence a snížení kriminality. Po počátečních snahách o reformu vězeňských systémů v letech 60. a na počátku 70. let minulého století se trestní politika řady států Evropy i Ameriky vydala cestou přehodnocování pozice trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí a hledání jeho vhodných alternativ, což ve svém důsledku vedlo k prolomení dominantního postavení trestu odnětí svobody.⁵

Významnou roli při dalším rozvíjení těchto nových trendů trestní politiky sehrála i tzv. **restorativní (nápravná či obnovující) justice**, jež představuje určitý koncept zacházení s pachatelem, odlišný od klasické neboli retributivní (odplatná či trestající) justice, vycházející z názoru, že současná trestní spravedlnost nepředstavuje adekvátní reakci společnosti na kriminalitu. Jde o soubor postulátů, cílů a metod, které charakterizují určitý přístup k řešení problematiky zločinnosti.⁶ Základním rozdílem mezi retributivní a restorativní justicí, z něhož pramení rozdíly v přístupu k řešení trestní věci, je odlišné chápání trestného činu. V modelu justice retributivní je trestný čin vnímán jako vztah (konflikt) mezi pachatelem trestného činu a státem. Pozornost se soustřeďuje primárně na pachatele. Poškozený, resp. oběť trestného činu je přehlížena a je jí přiznáno spíše pasivní postavení. Koncepce restorativní justice vychází z předpokladu, že trestný čin je zpravidla sociální konflikt mezi dvěma, popř. i více jednotlivci či stranami, na jehož řešení se musí aktivně podílet všichni dotčení, tj. pachatel, oběť a jejich sociální společenství. Jen tak lze napravit negativní důsledky způsobené trestným činem a obnovit trestným činem narušený systém hodnot a sociálních vztahů. Klíčový význam v systému restorativní justice tak náleží těm aktivitám, opatřením a procesům, které v přítomnosti, popř. v blízké budoucnosti směřují k odčinění způsobených škod a k urovnání narušených právních a společenských vztahů, které minimalizují nebezpečí recidivy, tedy nikoli těm, které hodnotí určité jednání z pohledu minulosti, což je typické právě pro retributivní justici.⁷

⁴ MOTLÍKOVÁ, V. Podstata a smysl reformy systému trestů. *Státní správa a samospráva*. 1996, č. 8, s. 1.

⁵ KALVODOVÁ, V. *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*. Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 244; srov. i s. 109 a násl.

⁶ KARABEC, Z. Koncept restorativní justice. In *Restorativní justice. Sborník příspěvků a dokumentů*. Praha: IKSP, 2003, s. 8. Citováno z: ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vyd. Praha: Leges, 2014, s. 23.

⁷ SOTOLÁŘ, A., PŮRY, F., ŠÁMAL, P. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 7. K problematice restorativní justice dále viz např. STRÉMY, T., KURILOVSKÁ, L., VRÁBLOVÁ, M. *Restorativní justice*. Praha: Leges, 2015, s. 15 a násl.; ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vyd. Praha: Leges, 2014, s. 23 a násl.;

Koncepcie restorativní justice je obecně považována za ideový základ systému trestněprávních alternativ; k jejich problematice viz kap. 3.1. Nicméně výše vymezená podstata modelu restorativní justice by mohla evokovat otázku, zda, resp. jak do jejího rámce zapadá ukládání alternativních trestů. Poškození, resp. oběti trestného činu často preferují přísný postih pachatele, který považují za větší satisfakci, než je samotná náhrada škody, a uložení alternativního trestu nepokládají za dostatečnou reakci státu na trestný čin, jímž jim byla způsobena újma. Takový pocit pak těžko může vést k naplnění základního cíle restorativní justice, jímž je urovnání trestným činem narušeného stavu. Je také otázkou, nakoľik se na procesu, jehož výsledkem je uložení a výkon alternativního trestu, může poškozený aktivně podílet. Cílům restorativní justice tak z tohoto pohledu lépe odpovídají odklony jakožto procesní alternativy řešení trestních věcí. Uvedenou otázku je však třeba vnímat i v širším kontextu, tedy nejen ve smyslu akceptace způsobu vyřešení konfliktu ze strany poškozeného. Významným je i samotný přístup ze strany pachatele k trestnému činu a jeho důsledkům, uvědomění si a přijetí skutečné odpovědnosti, náhrada škody či jiné odčinění újmy nebo alespoň účinná snaha v tomto směru, respektování uloženého trestu apod. Alternativní tresty tak v sobě bezesporu mají restorativní potenciál, a to zejména směrem k základnímu způsobu urovnání konfliktního stavu mezi obviněným a poškozeným, jímž je vyrovnání se na materiální úrovni, tedy náhrada škody.⁸ Jejich uložení je často podmíněno právě náhradou škody či opatřeními učiněnými k její náhradě. Přihlíží se však i k nemateriálním formám satisfakce, zda se např. pachatel omluvil poškozenému, projevil lítost nad spáchaným činem apod. Povinnost nahradit podle svých sil škodu či poskytnutí jiného přiměřeného zadostiučinění pak bývá stanovena i jako součást alternativního trestu. Do systému restorativní justice tak alternativní tresty bezesporu patří, jejich ideový základ však nutno hledat jinde a k jeho vzniku došlo dříve, než byl koncept restorativní justice vytvořen.

I přes posilující trend omezování nepodmíněných trestů odnětí svobody a hledání jiných, méně punitivních prostředků řešení trestních věcí nelze přehlédnout skutečnost, že se v posledních letech začínají opět projevovat i tendence ke zpřísnění trestního postihu určitých druhů či forem kriminality. Ve vnitrostátních úpravách dochází ke zvyšování horních hranic trestu odnětí svobody, jak v obecné výměře, tak i u některých trestných činů, zpříšňuje se např. postih

KALVODOVÁ, V. *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*. Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 115–116; STRÉMY, T. (ed.). *Restorativna justícia a alternativne tresty v teoretických súvislostiach. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie*. Praha: Leges, 2014.

⁸ ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vyd. Praha: Leges, 2014, s. 25.

recidivy apod. Spíše punitivně je pak orientována legislativa Evropské unie; blíže srov. kap. 2.2.

V podmínkách českého, resp. československého trestního práva probíhal výše nastíněný vývoj sankční politiky, resp. první a druhá jeho etapa, poněkud odlišně. Fáze první, tedy snaha o reformu vězeňství, se uskutečnila i u nás. V roce 1965 byl přijat zákon o výkonu trestu odnětí svobody (č. 59/1965 Sb.), který představoval první komplexní právní úpravu výkonu trestu odnětí svobody a přinesl určité pozitivní kvalitativní změny výkonu trestu.⁹ Trend omezování nepodmíněného trestu odnětí svobody a hledání jeho vhodných alternativ však nastoupil o více než 30 let později, v souvislosti se změnami politické a sociální reality po roce 1989 a následným procesem **reformy trestního práva**. Na počátku devadesátých let minulého století disponovalo trestní právo omezeným systémem trestů, v němž dominantní role náležela nepodmíněnému trestu odnětí svobody, a to i z pohledu aplikační praxe, byť rozdíl mezi počtem uložených nepodmíněných a podmíněných trestů odnětí svobody nebyl nijak propastný.¹⁰ Systém trestů obsahoval v zásadě jen dvě alternativy nepodmíněného trestu odnětí svobody, a to podmíněné odsouzení a nápravné opatření. Podmíněné odsouzení představovalo alternativu nepodmíněného trestu nepřevyšujícího výměru dvou let; srov. blíže § 58 odst. 1 tr. zákona. Nápravné opatření bylo koncipováno rovněž jako alternativa nepodmíněného trestu odnětí svobody. Bylo možné je uložit, pokud uložení dovozoval trestní zákon ve zvláštní části a vzhledem k osobě pachatele a možností jeho nápravy uložení trestu odnětí svobody nebylo třeba. Další podmínkou byla pracovní způsobilost odsouzeného; srov. § 43 tr. zákona ve znění účinném do novely č. 175/1990 Sb. Tento trest spočíval v povinnosti vykonávat práce za podmínek stanovených soudem. Z odměny za práci náleželo 10–25 % státu, výšku srážky určil soud. Z důležitých důvodů mohl soud nařídit i změnu zaměstnání pachatele v tom směru, aby vykonával méně odpovědnou práci nebo na jiném pracovišti. V takovém případě soud zároveň stanovil zásady pro určení druhu, způsobu a místa zaměstnání. Soud mohl pachateli uložit i jiná omezení směřující k tomu, aby vedl řádný život pracujícího člověka. Doba trvání trestu byla stanovena v rozmezí od dvou měsíců do jednoho roku; § 44 tr. zákona ve znění účinném do novely č. 175/1990 Sb.

Takto koncipovaný systém trestů bezesporu neodpovídal výše zmíněným trendům soudobé sankční politiky. Nemohl ani poskytnout dostačující prostor pro soudní individualizaci. Zcela logicky se proto stal jednou z klíčových otázek reformy trestního práva po roce 1989. Reforma je založena

⁹ Blíže k tomu KALVODOVÁ, V. *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*. Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 114, s. 174 a násl.

¹⁰ Srov. tamtéž, s. 114.

na tzv. čtyřech „D“ – deideologizace, demokratizace, dekriminalizace a depenalizace. Z hlediska časového probíhala, resp. dosud probíhá ve dvou fázích – novelizační a rekodifikační.

1.2 Reforma trestního práva a systém trestních sankcí

1.2.1 Novelizační fáze reformy

V rámci této první fáze reforma reagovala na potřebu okamžitých změn trestního práva vzhledem k permanentně se měnícím podmínkám sociálním, politickým a ekonomickým.¹¹

Podstatné změny do sankčního systému přinesla již první **velká novela trestního zákona č. 175/1990 Sb.** S účinností od 1. 7. 1990 zrušila trest smrti a přinesla novou úpravu výjimečného trestu. Po 34 letech se tak stal opět součástí systému trestněprávních sankcí trest odnětí svobody na doživotí; viz kap. 2.4.5. Zrušen byl výše zmíněný trest nápravného opatření. Novela dále rozšířila možnost ukládání peněžitého trestu, který byl nově koncipován také jako alternativa trestu odnětí svobody u trestných činů s horní hranicí trestní sazby nepřevyšující tři léta; srov. § 53 odst. 2 písm. b) tr. zákona ve znění novely č. 175/1990 Sb. Poprvé pak byla výslovně zakotvena v podstatě výjimečnost nepodmíněného odnětí svobody u určitého okruhu trestných činů. Jednalo se o trestné činy s horní hranicí trestní sazby nepřevyšující jeden rok; srov. § 39 odst. 2 tr. zákona ve znění novely č. 175/1990 Sb. Rozšířen byl okruh trestů pro mladistvé o zákaz činnosti a vyhoštění. Změna se dotkla i § 23 tr. zákona o účelu trestu. Vypuštěním slov „pracujícího člověka“ bylo dáno najevo, že řádný život může vést i ten, kdo nepracuje.¹²

Uvedené změny uskutečněné v duchu depenalizace a humanizace trestního práva lze bezesporu vnímat jako počáteční krok ve směru odklonu od tradičního systému trestů s dominantním postavením trestu odnětí svobody, který se projevil již v roce 1990, kdy podíl nepodmíněného trestu odnětí svobody na celkovém počtu odsouzení činil 30,1 %, podíl podmíněného odsouzení pak 41,5 % a došlo

¹¹ KRATOCHVÍL, V. In KRATOCHVÍL, V. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 161.

¹² KALVODOVÁ, V. *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*. Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 36; dále k tomu i SOLNÁŘ, V., FENYK, J., ČISAŘOVÁ, D., VANDUCHOVÁ, M. *Systém českého trestního práva. Část třetí. Tresty a ochranná opatření*. Praha: Novatrix, 2009, s. 27.

i k mírnému nárůstu podílu peněžitého trestu (15,5 % v roce 1989, 16,7 % v roce 1990).¹³

Další novelou trestního zákona, kterou třeba zmínit, je **zákon č. 290/1993 Sb.** Dotkla se zákonných předpokladů zákazu činnosti a vyhoštění a rovněž výměry peněžitého trestu.¹⁴ Přinesla však také podstatnou změnu způsobu výkonu trestu odnětí svobody. Namísto stávajících tří nápravně-výchovných skupin zavedla čtyři základní typy věznic a stanovila kritéria zařazování odsouzených; srov. § 39a tr. zákona ve znění novely č. 290/1993 Sb.; blíže k tomu kap. 4.3 práce. Přinesla dále značně diskutabilní možnost soudu při ukládání výjimečného trestu rozhodnout, že doba výkonu trestu ve věznici se zvýšenou ostrahou se nezapočítává do doby výkonu trestu pro účely podmíněného propuštění; blíže viz kap. 2.4.5.

Myšlenka alternativního trestání a odnětí svobody jakožto *ultima ratio* nalezla svůj odraz v dalších novelizacích trestního zákona z let 1995 a 1997.

Novela trestního zákona č. 152/1995 Sb. rozšířila sankční systém trestního práva o trest obecně prospěšných prací. Upravila rovněž přechodování odsouzených do jiného typu věznice v průběhu výkonu trestu odnětí svobody; § 39b tr. zákona. Zakotvila dále i některá ustanovení reagující na nutnost účinnějšího postihu organizovaného zločinu, a to jak z hlediska prevence, tak i represe.¹⁵

Novela trestního zákona č. 253/1997 Sb. zakotvila dva nové trestněprávní instituty, a to podmíněné upuštění od potrestání s dohledem a podmíněné odsouzení s dohledem. Přinesla rovněž demonstrativní výčet „přiměřených omezení a přiměřených povinností“, dosud vymezených pouze judikaturou. Reagovala tak na kritiku jistě bezobsažnosti stávající právní úpravy přiměřených omezení a povinností a na mnohaleté volání po probaci.¹⁶ Citovaná novela se dotkla i trestu vyhoštění. Upravila možnost časové určité jeho formy (§ 57 odst. 2 tr. zákona) a stanovila okolnosti, za nichž nelze tento trest uložit (§ 57 odst. 3 tr. zákona).

Významným mezníkem ve vývoji trestního práva hmotného a trestního řízení bylo přijetí **zákona č. 265/2001 Sb.**, jenž je obecně označován jako velká novela trestního řádu, kterým se však současně mění trestní zákon a některé další zákony. Část druhá novely – změna trestního zákona – přinesla několik podstatných změn právě v oblasti trestání. Zmínit je třeba zejména definování dohledu a stanovení jeho účelu a obsahové náplně (§ 26a, § 26b tr. zákona), zavedení

¹³ KALVODOVÁ, V. *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*. Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 36.

¹⁴ Blíže tamtéž, s. 36–37.

¹⁵ Viz KALVODOVÁ, V. *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*. Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 38.

¹⁶ KALVODOVÁ, V. Podmíněné odsouzení před novelou trestního zákona č. 253/1997 Sb. a po jejím přijetí. *Trestní právo*. 1998, č. 3, s. 3.

možnosti ponechat podmíněně odsouzení v platnosti pro dospělé odsouzené za současného jeho zpřísnění (§ 60 odst. 1 tr. zákona) a výslovné zakotvení možnosti vyslovení dohledu v případě podmíněného propuštění. Změn doznala i právní úprava trestu obecně prospěšných prací a výjimečného trestu. Pokud jde o obecně prospěšné práce, z alternativy nepodmíněného trestu odnětí svobody se staly alternativou kteréhokoli trestu. Došlo k rozšíření okruhu subjektů, pro něž mohou být práce vykonávány, o státní nebo jiné obecně prospěšné instituce (srov. § 45 odst. 3 tr. zákona ve znění novely č. 265/2001 Sb.) a ke stanovení překážek zdravotních, zákonných i jiných, jakožto důvodů stavění jednorocní lhůty pro vykonání trestu (§ 45a odst. 3 tr. zákona). Zákodárce rovněž částečně reagoval na požadavek výslovného zakotvení souhlasu pachatele s uložením trestu obecně prospěšných prací a rozšířil předpoklady pro jeho uložení o stanovisko pachatele; srov. § 45a odst. 2 tr. zákona ve znění novely č. 265/2001 Sb. Pokud jde o výjimečný trest, zůstala zachována podstata předpokladů pro jeho uložení, změnil se však požadavek jejich kumulativního splnění.¹⁷ Novela se dotkla i trestu vyhoštění a dalších institutů z oblasti trestání.¹⁸

Značně kontroverzní změnu v právní úpravě výjimečného trestu přinesla **novela trestního zákona č. 320/2006 Sb.**, která rozšířila okruh trestných činů, za něž bylo možné uložit v případě recidivy i doživotní trest; srov. § 29 odst. 4 tr. zákona ve znění novely č. 320/2006 Sb. Jednalo se přitom o trestné činy spáchané za okolností podmiňujících použití vyšší trestní sazby, spočívající ve způsobení smrti. Smrtelný následek však byl u těchto trestných činů pokryt výlučně nedbalostí.¹⁹

Jak je patrné z výše uvedeného přehledu, v novelizační fázi v přístupu k trestání převažuje v duchu ústředních motivů reformy trestního práva depenalizace spojená se zásadou ekonomie trestní represe. Nicméně můžeme zde nalézt i výrazné prvky asperace ve vztahu k nejzávažnějším formám či druhům trestné činnosti. S oběma těmito přístupy se pak setkáváme i v další fázi reformy – rekodifikaci.

¹⁷ Blíže k tomu KALVODOVÁ, V. Výjimečný trest v procesu reformy trestního práva hmotného. In Aktuální problémy rekodifikace trestního práva hmotného. *Acta Universitatis Carolinae*. 2007, č. 2, s. 104.

¹⁸ Blíže k tomu KALVODOVÁ, V. *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*. Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 39, s. 129 a násl.

¹⁹ Blíže k tomu KALVODOVÁ, V. Výjimečný trest v procesu reformy trestního práva hmotného. In Aktuální problémy rekodifikace trestního práva hmotného. *Acta Universitatis Carolinae*. 2007, č. 2, s. 106–107.

1.2.2 Rekodifikační fáze reformy

Jak uvádí Kratochvíl, tato druhá fáze měla respektovat potřebu změn s dlouhodobou „trvanlivostí“, tj. změn zásadní, koncepční povahy, typických právě pro trestní právo.²⁰ Vyústila v postupné přijetí tří trestních zákonů, jimiž jsou zákon č. 40/2009 Sb., **trestní zákoník** (dále též „tr. zákoník“), zákon č. 218/2003 Sb., **o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže)** (dále též „z. s. m.“), a zákon č. 418/2011 Sb., **o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim** (dále též „zák. o tr. odpovědnosti p. o.“). Následující úvahy budou věnovány přístupu k trestání především v trestním zákoníku. Zmíněny však budou i ony speciální trestní zákony.

Především je třeba konstatovat, že i v **novém trestním zákoníku** zůstala zachována koncepce dualismu trestních sankcí. Byť v průběhu rekodifikačních prací byla zvažována i koncepce monistická, nakonec, a to je třeba považovat za pozitivum, zůstaly zachovány dva relativně samostatné systémy trestních sankcí, tedy tresty a ochranná opatření. Máme za to, že dualistická koncepce lépe odpovídá celkové filozofii ukládání trestních sankcí, principu subsidiarity mírnějších prostředků ve vztahu k přísnějším, dává širší prostor pro soudní individualizaci a rozlišení sankcí s negativním hodnocením a morálním odsudkem pachatele a sankcí bez tohoto negativního hodnocení, které i ve vztahu k trestně odpovědným pachatelům mají v trestním právu rovněž své opodstatnění.²¹

V trestním zákoníku jsou zcela patrné **dva základní směry sankcionování**. **Prvním** z nich je **posílení pozice nepodmíněného trestu odnětí svobody** jakožto krajního prostředku a s tím spojené **prohloubení trendu alternativního trestání**. **Druhým** směrem je pak **posílení trestní represe**. Uvedené, zdánlivě protichůdné směry jsou logickým odrazem diferenciací trestní odpovědnosti promítnuté do bipartice přečin–zločin, tedy kategorizace trestného činu založené na typové společenské škodlivosti. U přečinů²² se uplatní především alternativní tresty či jiná alternativní řešení. Nepodmíněné tresty odnětí svobody se předpokládají spíše výjimečně. U některých přečinů došlo i ke snížení trestních sazeb.

²⁰ KRATOCHVÍL, V. In KRATOCHVÍL, V. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 161.

²¹ KALVODOVÁ, V. Filozofie trestání v návrhu nového trestního zákoníku. In VANDUCHOVÁ, M., GRÍVNA, T. (eds.). *Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám*. Praha: ASPI Wolters Kluwer, 2008, s. 92.

²² Přečiny jsou všechny nedbalostní trestné činy a ty úmyslné trestné činy, na něž trestní zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby do pěti let.

Naopak u zločinů²³, a zejména u zločinů zvlášť závažných²⁴ došlo k podstatnému zvýšení trestních sazeb odnětí svobody, a to jak v obecné výměře, která se zvýšila z patnácti na dvacet let, tak i v rámci jednotlivých skutkových podstat. V návaznosti na zvýšení maximální horní hranice odnětí svobody byla zpřísněna i sazba časově určité formy výjimečného trestu. Právní úprava poskytuje i další prostředky asperace, spojené též s možností prolomení maximální dvacetileté výměry pravidelného trestu odnětí svobody; blíže k tomu viz kap. 2.4.2.

Jak je patrné, filozofie trestu odnětí svobody jakožto *ultima ratio* a s ní spojené alternativní řešení trestních věcí je v trestním zákoníku jednou z ústředních idejí sankcionování. Důvodová zpráva k návrhu nového trestního zákoníku hovoří ve vztahu k trestním sankcím o zakotvení nové filozofie vycházející ze zásady depenalizace a zdůrazňuje nutnost změny celkové filozofie ukládání sankcí, „neboť je nutno zajistit naplnění principu, podle něhož by byl trest odnětí svobody chápán jako *ultima ratio*“. S uvedeným přístupem lze bezesporu souhlasit, nicméně bylo by nespravedlivé spojovat novou filozofii trestání až s novým zákoníkem. Ta je, jak již bylo řečeno, jedním z motivů reformy trestního práva a je zřejmá již z novelizační fáze reformy. Princip trestního práva jakožto *ultima ratio* v rámci právního řádu a zásada ekonomie trestního práva, která je projevem uvedeného principu uvnitř trestního práva a vyjadřuje požadavek minima trestněprávní regulace a ingerence s maximálním ochranným efektem, nebyly sice výslovně zakotveny v trestním zákoně, nicméně byly obecně uznávány trestněprávní teorií i praxí a promítaly se do řady ustanovení trestního zákona, a to samozřejmě i v rovině trestání. Lze tedy spíše říci, že nová filozofie ukládání trestních sankcí je v novém trestním zákoníku dále rozvíjena a v podobě základních zásad i výslovně zakotvena.²⁵

Trestní zákoník přinesl výslovné zakotvení některých tradičních trestněprávních zásad. Vzhledem k významu základních zásad pro tvorbu, interpretaci a aplikaci právních norem šlo bezesporu o krok správným směrem. Pokud jde o trestní sankce, jedná se především o zásadu zákonitosti (§ 37 odst. 1 tr. zákoníku), humánnosti (§ 37 odst. 2 tr. zákoníku) a přiměřenosti (§ 38, § 96 tr. zákoníku). Uvést je dále třeba i zásadu subsidiarity trestní represe (§ 12 odst. 2 tr. zákoníku), která se významně promítá do ukládání sankcí, a obecné zásady trestání, v nichž jsou zahrnuty zásada individualizace a personality trestu či zásada zákazu dvojího přičítání téhož; § 39 tr. zákoníku.

²³ Zločiny jsou všechny trestné činy, které nejsou podle trestního zákona přečiny.

²⁴ Zvlášť závažnými zločiny jsou ty úmyslné trestné činy, na něž trestní zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby nejméně deset let.

²⁵ KALVODOVÁ, V. Filozofie trestání v návrhu nového trestního zákoníku. In VANDUCHOVÁ, M., GRÍVNA, T. (eds.). *Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám*. Praha: ASPI Wolters Kluwer, 2008, s. 87.

Zásada přiměřenosti trestů vyjádřená v § 38 tr. zákoníku v sobě zahrnuje tři roviny. **První** z nich představují obecná kritéria pro ukládání trestu. Jsou jimi povaha a závažnost trestného činu a poměry pachatele. Ta jsou pak konkretizována ve zmíněném § 39 tr. zákoníku a násl. tr. zákoníku. **Druhá rovina** zahrnuje výslovné vyjádření principu *ultima ratio*, resp. subsidiarity přísnější sankce v § 38 odst. 2 tr. zákoníku, podle něhož **tam, kde postačí uložení trestní sankce pachatele méně postihující, nesmí být uložena trestní sankce pro pachatele citelnější**. Toto ustanovení lze vnímat jako projev zmíněné **zásady subsidiarity trestní represe** v rovině trestních sankcí. Konečně **třetí rovina** má podobu požadavku zohlednění právem chráněných zájmů osob poškozených trestným činem při ukládání trestních sankcí; srov. § 38 odst. 3 tr. zákoníku.²⁶ Tento požadavek lze bezesporu vnímat jako jeden z projevů promítnutí koncepce restorativní justice do našeho trestního práva, která, jak již bylo řečeno, klade důraz na usmíření pachatele s obětí trestného činu a obnovu trestným činem narušených společenských vztahů a usiluje o posílení práv poškozeného a hledá cesty, jak usnadnit poškozenému, aby dosáhl náhrady škody a odčinění příkoří způsobeného trestným činem.²⁷ Vyjdeme-li z doslovného znění § 38 odst. 3 tr. zákona, resp. § 14 odst. 3 zák. o tr. odpovědnosti p. o., zřetel na zájmy poškozeného se jeví být spíše jedním z kritérií přiměřenosti trestní sankce spolu s kritérii primárními, tj. povahou a závažností trestného činu a s poměry pachatele. Někteří autoři²⁸ však hovoří přímo o nové zásadě zohlednění právem chráněných zájmů osob poškozených trestným činem. Jak jsem již v minulosti prezentovala, řadím se k nim i já.²⁹

Pojmem právem chráněné zájmy osob poškozených trestným činem je primárně myšlen nárok poškozeného na náhradu škody, odčinění nemajetkové újmy, popř. vydání bezdůvodného obohacení ve smyslu tzv. restitučních teorií účelu trestu.³⁰ Je však otázkou, zda by trest neměl plnit i funkci satisfakční ve smyslu určitého imateriálního zadostiučinění.

Jednotlivá ustanovení zmíněných právních předpisů, v nichž je zásada zohlednění zájmů poškozeného promítnuta, jsou orientována spíše na onen

²⁶ Obdobný požadavek je obsažen i v § 14 odst. 3 zák. o tr. odpovědnosti p. o.

²⁷ Shodně ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. Obecná část (§ 1–139). Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 507; srov. i KRATOCHVÍL, V. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 66.

²⁸ Srov. KRATOCHVÍL, V. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 66; JELÍNEK, J., HERCZEG, J. *Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob. Komentář s judikaturou*. Praha: Leges, 2013, s. 119, 137.

²⁹ KALVODOVÁ, V. *Zásada zohlednění právem chráněných zájmů poškozených trestným činem*. In *Dny práva 2013*. Brno: Masarykova univerzita, 2013, s. 34.

³⁰ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. Obecná část (§ 1–139). Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 507.